

УДК 364-7:[37:316.485]

DOI: 10.12958/2227-2844-2021-6(344)-1-188-196

Мальцева Ольга Іванівна,

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри
соціальної педагогіки ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка», м. Старобільськ, Україна.
olga786360@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-0559-7646>

СЛУЖБА МЕДІАЦІЇ В ШКОЛІ: ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН ТА УКРАЇНИ

Шкільний конфлікт є типовим явищем для українських закладів загальної середньої освіти. Про це свідчать данні опитування 2016 року здійсненого міжнародним молодіжним проектом Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) U-Report – 88% респондентів вказали на випадки конфліктів між учнями, а 80% опитаних були свідками таких ситуацій між педагогами та школярами. Конфліктні ситуації (особливо міжособистісні між учнями) часто мають прихований характер, а шляхи розв'язання, як наслідок, надзвичайно ускладнені. Все ж таки даються взнаки вік і відсутність досвіду конструктивного вирішення проблем. Сторони конфлікту, наслідуючи моделі поведінки дорослих (батьків, родичів, знайомих), часто переходять до образ, нецензурної лексики.

Школа – це дзеркальне відображення суспільства. Вона є міні-соціумом і від того, як діти взаємодіють з ровесниками і представниками інших поколінь на території школи, залежить, як вони зможуть це робити в реальному дорослому соціумі. Отже, не достатньо просто виявляти і вирішувати вже існуючі конфлікти, важливіше навчати учасників освітнього процесу поважати інших і себе, спілкуватися, в тому числі і в конфліктній ситуації, причому не з позиції сили, а приймаючи і розуміючи свого опонента. Ефективною формою соціально-педагогічної діяльності закладу освіти, що сприяє вирішенню цих завдань, є шкільна служба медіації (або служба порозуміння чи служба примирення).

«Шкільна медіація» – поняття, а не термін, і воно багатогранне. Мова тут йде не тільки про вирішення конфліктів у шкільному житті. Поняття «шкільної медіації» значно ширше. Воно має на увазі і створення взаєморозуміння між дорослими (наприклад, між батьками і вчителями), а також між дорослими і дітьми, між групами дітей і так далі.

В останні роки в Україні з'явилося чимало наукових та науково-популярних статей, навчально-методичних посібників, автори яких (Л. Адамчук, В. Андрєєнкова, Н. Білик, Л. Волченко, Т. Войцях, О. Дацко, С. Демчук, Ю. Казарінова, О. Калашник, К. Левченко,

Н. Лунченко, І. Марухіна, В. Мельничук, А. Мостовий, В. Панок, І. Романишина, С. Сокор, Л. Тимчук, О. Тищенко, С. Федорченко, І. Чорната та інші) розглядаються різні теоретичні аспекти та даються практичні рекомендації щодо створення служб медіації в закладах освіти.

Шкільна медіація існує в багатьох країнах світу: Австралії, Канаді, Новій Зеландії, США, Великобританії, Шотландії та Північній Ірландії, Італії, Румунії, Польщі, Іспанії, Туреччині, Німеччині, Фінляндії, Норвегії, Данії, Швеції та інших. Але моделі функціонування шкільних служб медіації мають певні відмінності.

Мета нашої статті – узагальнити досвід діяльності шкільних служб медіації в зарубіжних державах та проаналізувати стан і перспективи застосування такої технології роботи з шкільними конфліктами в українських закладах освіти.

Медіація – це переговори за правилами. Метод примирення, заснований на тому, що незалежна і нейтральна третя сторона – медіатор допомагає сторонам конфлікту в стислі терміни спільними зусиллями і з урахуванням взаємних інтересів прийти до вирішення бажаного або, принаймні, прийняттого для кожної з них (Махтельд, 2009).

Деякі моделі шкільної медіації мають своєю вихідною точкою «сусідську» медіацію (і будуються на роботі волонтерів, громадських організацій, членів спільноти), а інші – професійні психологічні та конфліктологічні практики. Обидва ці напрями цікаві, вони взаємно доповнюють один одного.

Сусідська медіація знаходиться в руслі ідеї про мінімізацію впливу спеціалістів-професіоналів, чия діяльність в значній мірі знижує здатність людей самостійно вирішувати виникаючі проблеми. Наприклад, в США з «сусідської» медіації сформувалися багато моделей «общинної» шкільної медіації. Саме цей напрям підтримує існуюча з 1984 р. американська Асоціація шкільної медіації.

Одночасно в школах США існує і професійна медіація з досить жорсткими вимогами до рівня теоретичної і практичної підготовки медіатора.

Цікавою є програма «Інституту відновних практик» (Віфлеєм, Пенсильванія), в ході якої практично всі педагоги, учні та адміністрація навчаються різним відновним практикам – не тільки медіації, а й Колам примирення, відновним формам комунікації, роботі з почуттям сорому і т.д. Освітня програма складається з одинадцяти «блоків» (елементів): комунікативна грамотність; спеціально складені питання; шкільні відновлювальні конференції – зустріч всіх учасників інциденту, часто включаючи друзів і сім'ї усіх боків, разом з навченим посередником, який не був залучений в інцидент, з дотриманням структурованого протоколу зустрічі; Кола примирення; медіація; сімейні відновлювальні конференції; робота з почуттям сорому у кривдника і т. д. Для впровадження програми в педагогічному колективі адміністратор організовує команди педагогів, які регулярно використовують

відновлювальні практики. Зазвичай це групи по 8–12 чоловік, які збираються на 40 хвилин один раз на місяць. Попередньо Інститутом проводиться двох-тиденне навчання, а також супервізії та консультування (в тому числі через Інтернет) на щомісячних зустрічах. Але більша частина зустрічей проводиться силами самої школи, коли кожен співробітник займається одним з блоків, розвиває його і доповідає про нього. Також школа отримує комплект книг і методичних матеріалів. Освітня програма охоплює два роки. В ході неї весь колектив школи здобуває освіту і освоює відновлювальні практики. При цьому Інститут відновних практик є одночасно і академічним вузом, що дає можливість отримати науковий ступінь в області відновних практик (Коновалов, 2014).

У США практикується і навчання вирішенню конфліктів он-лайн, через створення кімнати віртуального світу, комп'ютерних ігор із задалегідь запрограмованої ситуацією.

Деякі медіатори Австралії і Нової Зеландії велику увагу приділяють розвитку відновлювальної культури і роботі з спільнотою школи. У відновній медіації (відновлювальних практиках) основний акцент робиться на усвідомленні та способах усунення кривдником заподіяної жертві шкоди, на припиненні ворожнечі, відновленні взаєморозуміння і зруйнованих відносин. Роботи деяких авторів мають релігійні аспекти, а діяльність дорослого медіатора є продовженням його релігійного становлення.

Сусідські (общинні) форми медіації більш розвинені в тих країнах, де збереглися традиції корінних народів (індіанців в Америці, племен Маорі в Новій Зеландії). Ці традиції полягають в участі громад у вирішенні проблем, що виникають у кожного з їхніх членів. На протипагу цьому європейські країни більшою мірою звертаються за вирішенням конфліктів до фахівців (адвокатів, суддів, психологів), що формує відповідну орієнтацію їх медіації.

Перші кваліфіковані шкільні медіатори з'явилися в Німеччині близько 1990 року. Був створений інститут медіації та єдиний реєстр медіаторів. Першим компонентом системи підготовки є курси підвищення кваліфікації педагогів і адміністраторів освітніх установ, другий компонент – додаткова освіта школярів. Після закінчення курсів і отримання сертифікату медіатора (Mediator) або спеціаліста з врегулювання суперечок (Streitschlichter) медіатори-педагоги навчають медіаторів-ровесників (Shulmediator, Konfliktlotse).

Підготовка школярів-медіаторів проходить безпосередньо в школах або клубах за місцем проживання. Майбутніх медіаторів-ровесників набирають серед учнів 7-9-х класів. Слід підкреслити, що формується саме група медіаторів, учасниками якої є адміністратори школи, педагоги-медіатори і школярі. Заняття зі школярами проводяться у формі тренінгів. В даний час медіатори-ровесники є практично в кожному третьому навчальному закладі Німеччини. В одних школах Німеччини

акцент робиться на вирішенні міжособистісних конфліктів, в інших – ключову роль відіграє дидактико-виховний аспект, а конфлікти і медіація використовуються скоріше як засіб розвитку конфліктологічних компетенцій (Гребенкин, 2015).

У Великобританії діє Національна організація медіаторів-ровесників, в яку входять молоді люди віком 13–25 років. Шкільні служби медіації працюють за різними моделями. Частина з них спрямована на розвиток комунікативних навичок у школярів, інші – ґрунтуються на ідеях відновних практик. У Португалії в цілях профілактики правопорушень серед неповнолітніх реалізується національна програма розвитку медіації (Груздева, 2020).

У деяких школах Фінляндії медіація включена в виховну роботу у вигляді програм підвищення відповідальності у школярів і розглядається скоріше як виховна робота. Прикладом може служити програма «Сходинки відповідальності». Основна думка, на якій ґрунтується ця програма: відповідальність за себе і за інших стає частиною самосвідомості, яка дає можливість просування в спільній роботі. Дитячий проступок можна розглядати як можливість навчання дитини брати відповідальність на себе. Програма «Сходинки відповідальності» пропонує альтернативу покарань, які можуть лише викликати негативну реакцію, роз'єднати дітей, виховати у них почуття помилкового геройства (Коновалов, 2014).

У Росії перші проектні майданчики по впровадженню шкільної медіації з'явилися у 2007 році. Додатковим імпульсом для її розвитку став лист Міністерства освіти і науки Російської Федерації від 18 листопада 2013 р. «Про направлення методичних рекомендацій щодо організації служб шкільної медіації». Поява даного документа означала, що з 2013 року медіація в системі шкільної освіти отримала офіційне визнання. До цього моменту вона впроваджувалася на рівні приватних проектів та ініціатив. Головним ініціатором поширення нового досвіду став московський центр «Судово-правова реформа». Фахівці даного центру їздили по різних містах Росії і навчали педагогів і школярів основам відновної медіації.

Шкільні служби примирення – російська модель відновлювальної медіації в школі. Дана модель, розроблена А. Коноваловим, включає в себе педагогів-кураторів (команду кураторів), волонтерів (старшокласників) і запрошеного професійного медіатора, який консулює педагогічний колектив. У нормативних документах основна роль в шкільній службі медіації відводиться педагогу (соціальний педагог, психолог, вчитель).

Перші спроби створення шкільної служби медіації в Білорусі проводилися психологами ще в 2010–2011 рр. в рамках європейського гранту. В країні акцентується увага на роботі шкільних служб медіації, які сприяють оперативному примиренню, локалізації конфліктів на початковому етапі, рівності і співпраці в переговорах, розкриттю інтересів дитини, прийняттю відповідальності за свої рішення. На базі шкільних служб медіації реалізуються медитативні проекти за участю

школярів, педагогів та батьків, де здійснюється навчання мирного врегулювання будь-яких шкільних конфліктів. Медіатори в таких проектах працюють на волонтерських засадах.

З метою забезпечення ефективного функціонування шкільної служби медіаторів і створення методології роботи з надання медіативних послуг в Білорусі створено Центр спеціалізованої педагогічної секції, який об'єднує медіаторів-педагогів, що беруть участь в проекті. Тут здійснюється співпраця медіаторів-педагогів і медіаторів-юристів, підвищується рівень кваліфікації педагогічних працівників в області застосування медіації та вирішуються проблеми, що виникають в процесі налагодження роботи (Груздева, 2020).

Таким чином, в закордонних закладах освіти застосовуються різноманітні моделі медіації: сусідська або общинна, робота з юними правопорушниками, відновні практики, медіація однолітків; полікультурна медіація. Останній вид медіації здійснюється в різних формах: розважальні заходи, неформальне навчання.

Згідно статистичних даних, в тих закордонних закладах, які впроваджують програми шкільної медіації спостерігається зниження зареєстрованих між учнями бійок на 80%, зменшення кількості прогулів занять на 75%. Крім цього, позитивними наслідками є зростання впевненості учнів у собі та прагнення вирішувати конфлікти серед однолітків шляхом співробітництва, а не суперництва.

В Україні перша спроба функціонування служб медіації в школі була здійснена в м. Одесі у 2001 році. Впровадження шкільної медіації в основному здійснюється через Шкільні Служби Порозуміння (ШСП). ШСП застосовують у своїй діяльності відновні практики та діють за принципом «рівний – рівному». Команду підготовлених учнів-медіаторів, які допомагають своїм ровесникам вирішувати конфлікти мирним шляхом та працюють над формуванням безпечної атмосфери у закладі освіти, координує шкільний психолог або соціальний педагог, який пройшов підготовку і володіє знаннями та вміннями з організації та координації діяльності ШСП. Станом на 2016 р. у вітчизняних закладах загальної середньої освіти працювали близько 100 Шкільних Служб Порозуміння, в яких було задіяно близько 1000 спеціально підготовлених медіаторів-однолітків (Тимчук & Білик, 2016, с. 63).

На думку Н. Білик, технологія медіації найбільше відповідає вимогам сучасної парадигми української освіти: гуманізм, особистісно-орієнтований підхід, в центрі уваги – учень зі своїми особливостями та потребами. Застосування техніки мирних переговорів за участю нейтрального посередника (що і відображає сутність медіації) базується на принципах добровільності, неупередженості, опори на власні сили, бажанні сторін вирішити конфлікт (Білик, 2016).

Незважаючи на позитивний досвід роботи ШСП в українських школах, їх поширення не набуло масового характеру і залишилось на

рівні інновації. Основні проблеми, які можуть стримувати застосування медіативних технологій в системі освіти:

1. Недостатність ресурсів у закладі освіти (немає моральної та матеріальної зацікавленості в інновації з боку соціальних педагогів, психологів, вчителів).

2. Авторитаризм керівництва (призначаються відповідальні за реалізацію технології педагоги, виходячи з їх завантаженості, а не професійної компетентності).

3. Закритість освітньої організації (школа залишається закритою системою, неготовою до співпраці з професійними медіаторами, тому що існує негласне правило «не виносити сміття з хати»). Педагогічний колектив приховує існуючі проблеми, і педагоги справляються з конфліктами власними силами, а часом і ігнорують їх.

4. Формалізм і небажання впроваджувати інновації. Як правило, у педагогів існує помилкова ілюзія, що виховна робота в школі проводиться, вона результативна і немає необхідності щось змінювати.

5. Нерозуміння цінності технології, несприйняття зарубіжних технологій, які вже апробовані.

6. Моральна втома від інновацій в системі освіти. В останні десятиліття відбуваються докорінні зміни в сфері освіти і реформи торкнулися всіх напрямків шкільного життя. Педагогам складно орієнтуватися в такому потоці інформації і впроваджувати всі нововведення в найкоротші терміни, що стає перешкодою впровадження технології медіації в освіті.

На нашу думку, без подолання зазначених проблем неможливе ефективне і масштабне впровадження в діяльність закладів загальної середньої освіти медіативних технологій. Шкільна медіація як система необхідна українській освіті, тому що до теперішнього часу у нас були відсутні реальні технології цивілізованого і ненасильницького вирішення конфліктів, які так чи інакше зачіпають інтереси педагогів і школярів.

Список використаної літератури

1. **Пель Махтельд.** Приглашение к медиации: практическое руководство о том, как эффективно предложить разрешение конфликта посредством медиации. Москва, 2009. 400 с. 2. **Коновалов А. Ю.** Медиация в системе образования: обзор опыта разных стран. *Психологическая наука и образование psyedu.ru*. 2014. № 3. URL: <http://psyedu.ru/journal/2014/3/Konovалov.phtml> (дата звернення 30.08.2021). 3. **Гребенкин Е. В.** Специфика формирования профессионального портрета медиатора в системе школьного образования: опыт России и Германии. *Сибирский педагогический журнал*. 2015. № 6. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/spetsifika-formirovaniya-professionalnogo-portreta-mediatora-v-sisteme-shkolnogo-obrazovaniya-opyt-rosii-i-germanii> (дата звернення 31.08.2021). 4. **Груздева Е. А.** Медиативные практики в системе белорусского,

европейского, русского и украинского образования. *Современное педагогическое образование*. 2020. № 6. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/mediativnye-praktiki-v-sisteme-belorusskogo-evropeyskogo-russkogo-i-ukrainskogo-obrazovaniya> (дата звернення 31.08.2021). **5. Основи** медіації в соціальній роботі : навч.-метод. посібник / укл. Тимчук Л. І., Білик Н. М. Чернівці : Видавничий дім «РОДОВІД», 2016. 132 с. **6. Білик Н. М.** Теоретико-методичні засади медіації як соціально-педагогічної технології врегулювання шкільних конфліктів. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2016. Вип. 1 (38). С. 41–44.

References

- 1. Pel', Mahtel'd.** (2009). Priglasenie k mediacii: prakticheskoe rukovodstvo o tom, kak effektivno predlozhit' razreshenie konflikta posredstvom mediacii [Invitation to mediation: a practical guide on how to effectively offer conflict resolution through mediation]. Moscow [in Russian].
- 2. Konovalov, A. Yu.** (2014). Mediaciya v sisteme obrazovaniya: obzor opyta raznyh stran [Mediation in the education system: an overview of the experience of different countries]. *Psichologicheskaya nauka i obrazovanie – Psychological science and education*, 3, 18-30. Retrieved from <http://psyedu.ru/journal/2014/3/Konovalov.phtml> (Last accessed 30.08.2021) [in Russian].
- 3. Grebenkin, E. V.** (2015). Specifika formirovaniya professional'nogo portreta mediatora v sisteme shkol'nogo obrazovaniya: opyt Rossii i Germanii [The specifics of the formation of a professional portrait of a mediator in the school education system: the experience of Russia and Germany]. *Sibirskij pedagogicheskij zhurnal – Siberian Pedagogical Journal*, 6, 158-162. Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/n/spetsifika-formirovaniya-professionalnogo-portreta-mediatora-v-sisteme-shkolnogo-obrazovaniya-opyt-rossii-i-germanii> (Last accessed 31.08.2021) [in Russian].
- 4. Gruzdeva, E. A.** (2020). Mediativnye praktiki v sisteme belorusskogo, evropejskogo, russkogo i ukrainskogo obrazovaniya [Mediation practices in the system of Belarusian, European, Russian and Ukrainian education]. *Sovremennoe pedagogicheskoe obrazovanie – Modern pedagogical education*, 6, 124-128. Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/n/mediativnye-praktiki-v-sisteme-belorusskogo-evropeyskogo-russkogo-i-ukrainskogo-obrazovaniya> (Last accessed 31.08.2021) [in Russian].
- 5. Tymchuk, L. I., & Bilyk, N. M.** (2016). Osnovy mediatsii v sotsialnii roboti [Fundamentals of mediation in social work]. Chernivtsi: Vydavnychiy dim «RODOVID» [in Ukrainian].
- 6. Bilyk, N. M.** (2016). Teoretyko-metodychni zasady mediatsii yak sotsialno-pedahohichnoi tekhnolohii vrehuliuvannia shkilnykh konfliktiv [Theoretical and methodological principles of mediation as a socio-pedagogical technology for resolving school conflicts]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriya: «Pedahohika. Sotsialna robota» – Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: «Pedagogy. Social work»*, 1 (38), 41-44 [in Ukrainian].

Мальцева О. І. Служба медіації в школі: досвід зарубіжних країн та України

У статті на основі аналізу закордонних і вітчизняних наукових джерел здійснена спроба узагальнити досвід діяльності шкільних служб медіації в зарубіжних державах та проаналізувати стан і перспективи застосування такої технології соціально-педагогічної роботи з шкільними конфліктами в українських закладах освіти.

Встановлено, що шкільна медіація існує в багатьох країнах світу: Австралії, Новій Зеландії, США, Великобританії, Німеччині, Фінляндії, Росії, Білорусі та інших. Але моделі функціонування шкільних служб медіації мають певні відмінності. В тих країнах, де збереглися традиції корінних народів (індіанців в Америці, племен Маорі в Новій Зеландії) популярною є сусідська (общинна) модель шкільної медіації. У європейських країнах більшою мірою поширена професійна медіація, коли за допомогою щодо вирішення конфліктів звертаються до фахівців (адвокатів, суддів, психологів). Популярними є робота з юними правопорушниками, відновні практики, медіація однолітків та полікультурна медіація.

З'ясовано, що в Україні перша спроба функціонування служб медіації в школі була здійснена в м. Одесі у 2001 році. Впровадження шкільної медіації в основному здійснюється через Шкільні Служби Порозуміння (ШСП). ШСП застосовують у своїй діяльності відновні практики та діють за принципом «рівний – рівному». На сьогодні, діяльність цих служб не стала масовим явищем у вітчизняних закладах освіти, а залишається інновацією, поширення якої стримує ряд причин (недостатність ресурсів у закладі освіта, слабка мотивація педагогів, нерозуміння цінності технології і т.п.).

Ключові слова: медіація, шкільна медіація, Шкільна Служба Порозуміння.

Мальцева О. И. Служба медиации в школе: опыт зарубежных стран и Украины

В статье на основе анализа зарубежных и отечественных научных источников предпринята попытка обобщить опыт деятельности школьных служб медиации в зарубежных государствах и проанализировать состояние и перспективы применения такой технологии социальной работы со школьными конфликтами в украинских учебных заведениях.

Установлено, что школьная медиация существует во многих странах мира: Австралии, Новой Зеландии, США, Великобритании, Германии, Финляндии, России, Беларуси и других. Но модели функционирования школьных служб медиации имеют определенные различия. В тех странах, где сохранились традиции коренных народов (индейцев в Америке, племен Маори в Новой Зеландии) популярна соседская (общинная) модель школьной медиации. В европейских

странах в большей степени распространена профессиональная медиация, когда за помощью по решению конфликтов обращаются к специалистам (адвокатам, судьям, психологам). Популярны работа с юными правонарушителями, восстановительные практики, медиация сверстников и поликультурная медиация.

Установлено, что в Украине первая попытка функционирования служб медиации в школе была осуществлена в г. Одессе в 2001 году. Внедрение школьной медиации в основном осуществляется через Школьные Службы Примирения (ШСП). ШСП применяют в своей деятельности восстановительные практики и действуют по принципу «равный – равному». Сегодня, деятельность этих служб не стала массовым явлением в отечественных учебных заведениях, а остается инновацией, распространение которой сдерживает ряд причин.

Ключевые слова: медиация, школьная медиация, Школьная Служба Примирения.

Maltseva O. School Mediation Service: Experience of Foreign Countries and Ukraine

The article, based on the analysis of foreign and domestic scientific sources, attempts to summarize the experience of school mediation services in foreign countries and analyze the state and prospects of such technology of socio-pedagogical work with school conflicts in Ukrainian educational institutions.

It has been established that school mediation exists in many countries of the world: Australia, New Zealand, the USA, Great Britain, Germany, Finland, Russia, Belarus and others. But the models of functioning of school mediation services have certain differences. In those countries where the traditions of indigenous peoples have been preserved (Native Americans in America, Maori tribes in New Zealand), the neighborhood (community) model of school mediation is popular. Professional mediation is more common in European countries, when specialists (lawyers, judges, psychologists) are turned to for help in resolving conflicts. Working with young offenders, restorative practices, peer mediation and multicultural mediation are popular.

It was found that in Ukraine the first attempt to operate mediation services at school was made in Odessa in 2001. The introduction of school mediation is mainly carried out through the School Reconciliation Service. They use restorative practices in their activities and operate on the principle of "peer to peer". Today, the activity of these services has not become a mass phenomenon in domestic educational institutions, but remains an innovation, the spread of which is constrained by a number of reasons.

Key words: mediation, school mediation, School Reconciliation Service.

Стаття надійшла до редакції 13.09.2021 р.

Прийнято до друку 24.09.2021 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Ваховський Л. Ц.